

11. Наказ МНС України від 27.11.2003 р. за № 455 : “Тимчасова настанова з організації професійної підготовки працівників органів управління та підрозділів МНС України”. – К., 2003. – 48 с.
12. Овчарук І. С. Моделювання параметрів занять з фізичної підготовки курсантів, майбутніх фахівців з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій : метод. рек. / І. С. Овчарук, Г. А. Єдинак. – Кам’янець-Подільський : ПП Буйницький О. А., 2006. – 101 с.
13. Платонов В. Н. Физическая подготовка спортсмена : [учеб. пособ.] / В. Н. Платонов, М. Н. Булатова. – К. : Олимп. л-ра, 1995. – 320 с.
14. Теорія і методика фізичного виховання. Загальні основи теорії та методики фізичного виховання : [підручник : у 2 т. / за ред. Т. Ю. Круцевич]. – К. : Олімп. л-ра, 2008. – Т. 1. – 391 с.
15. Теорія і методика фізичного виховання. Методика фізичного виховання різних груп населення : [підручник : у 2 т. / за ред. Т. Ю. Круцевич]. – К. : Олімп. л-ра, 2008. – Т. 2. – 367 с.
16. Шиян Б. М. Теорія і методика наукових педагогічних досліджень у фізичному вихованні та спорті : навч. посіб. / Б. М. Шиян, О. М. Вацеба. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2008. – 276 с.

Рецензент: докт. пед. наук, проф. Шиян Б.М.

УДК 796.51

ББК 74.200.554.8

Людмила Жирак

АКТИВНИЙ ТУРИЗМ ДЛЯ НЕПОВНОСПРАВНИХ ОСІБ У ПОЛЬЩІ

У статті охарактеризовано роль, розвиток і проблеми активного туризму для неповносправних осіб у Польщі, участь неповносправних осіб в окремих видах активного туризму.

Ключові слова: *активний туризм, неповносправні особи, рекреаційна доступність.*

В статье показана роль, развитие и проблемы активного туризма для детей-инвалидов в Польше, участие инвалидов в отдельных видах активного туризма.

Ключевые слова: *активный туризм, инвалиды, рекреационная доступность.*

The article is focused on the role, development and problems of active tourism for disabled persons in Poland, participation of disabled persons in separate kinds of active tourism.

Key words: *active tourism, disabled persons, recreational acces.*

Постановка проблеми та аналіз результатів останніх досліджень. Проблематика туристичної активності неповносправних осіб набуває щораз більшого зацікавлення з боку дослідників як у світі в цілому, так і в Польщі зокрема. Особлива роль відводиться активному туризму як засобу реабілітації неповносправних осіб. Багато неповносправних не займається туризмом взагалі, а ті, що беруть участь в заняттях туризмом, зустрічають багато труднощів, які виникають через брак знання щодо організації туризму неповносправних серед працівників туристичної галузі, бар’єри, з якими стикаються люди з особливими потребами, непристосованість території й туристичного спорядження, брак інформаційних матеріалів, а також ставлення суспільства до їх участі в туризмі. У Польщі питанням організації активного туризму для неповносправних приділяється значна увага, піднімаються питання щодо окреслення основних проблем доступності активного туризму для осіб з особливими потребами. Ця галузь ще недостатньо досліджена, а тому необхідне вивчення розвитку активного туризму в Польщі з метою подальшого використання досвіду щодо впровадження активного туризму для неповносправних осіб в Україні.

Мета роботи полягає у вивченні ролі та розвитку активного туризму для неповносправних осіб у Польщі.

Результати дослідження. З досліджень, які були проведені в Польщі, випливає, що хоча ми й маємо щоразу краще ставлення до неповносправних осіб, проте

ще є багато роботи в цій галузі. Це виникає через брак знань щодо неповносправності й невміння поведження серед людей з особливими потребами. З досліджень, проведених науковцями в Польщі, 66% поляків домагаються частішої участі неповносправних осіб у суспільному відпочинку [1]. У польських правових актах поняття “неповносправна особа” з’явилося 1982 року в ухвалі Сейму в справі інвалідів і неповносправних осіб. Відповідно до визначення ВОЗ, “неповносправні – це особи з порушеною психофізичною справністю, яка спричиняє функціональне обмеження діяльності чи життєвої активності в ступені, що утруднює виконання властивих для неї суспільних ролей”. Польська наукова література на тему туризму для неповносправних є досить обширною й різноманітною. На зламі 80–90-х років ХХ ст. у Польщі почали говорити про інтеграцію неповносправних осіб з іншою частиною суспільства, однією з умов якої є заняття туризмом. Відповідно до тверджень знавців реабілітації (Weiss, 1979; Wolski, 1979; Łobożewicz, 2000), рекреація й туризм є істотними елементами реабілітації неповносправних осіб. Вони мають на меті повернення й утримання високої фізичної, психічної та суспільної справності, а також здатність до праці й уможливлення поступового пристосування до нормального життя. Туризм може протистояти гіпокінезії, допомагати процесам відновлення організму, підвищення його психофізичного стану. Однак умовою включення туризму в процес реабілітації є відповідна підготовка та доступність туристичної бази й турбота, щоб середовище не створювало психічних і фізичних бар’єрів (Łobożewicz, Więńczyk, 2001) [9].

J. Wolski, один із головних прибічників занять туризмом серед неповносправних осіб, вважає, що він (туризм) є істотним елементом реабілітації, метою якого є підвищення максимальної фізичної, психічної, суспільної справності й уможливлення поступового пристосування до нормального життя. Найбільш терапевтичним з точки зору широкого розуміння реабілітації є активний туризм, який розвиває фізично, етично, оздоровчо, морально й естетично. Активний туризм особливо рекомендований для неповносправних осіб, оскільки уможливорює випробування власних сил, дозволяє розвивати комунікабельність, активно проводити вільний час, сприяє виробленню впевненості в собі [9].

До активного туризму відносять: пішохідний, гірський, велосипедний, лижний туризм, авто-мото, водний, спелеотуризм, вітрильний туризм, а також кінний. Цілі занять туризмом і рекреацією неповносправних осіб: лікувальна, біологічна (забезпечення належної рухової активності), анатоμο-фізіологічна (формування структурно-функціональних резервів), гігієнічно-оздоровча (забезпечення високого рівня резистентності), психологічно-виховна (навчання життя в групі), гедоністична (відчуття радості й задоволення), суспільна.

Неповносправні могли б покращити свою участь у туристичному русі, якби могли ліквідувати фізичні бар’єри, які обмежують їх вільний доступ до туризму. Участь в активному туризмі для неповносправних обмежена багатьма перешкодами, такими як:

- бар’єри архітектурні, які виступають в об’єктах туристичних і теренах, які відвідують туристи;
- комунікаційні бар’єри, які виникають через брак транспорту для осіб з дисфункцією руху;
- бар’єри суспільні, які виражають ставлення суспільства до неповносправності;
- брак туристичного спорядження, пристосованого до потреб неповносправних туристів;
- високі кошти участі в різних формах активного туризму;

- недостатня інформація про туристичні потреби неповносправних людей і можливості їх задоволення, брак відповідних видань, карт, провідників, призначених для людей з особливими потребами.

Виходячи з досліджень, які проводили М. Długokęca і М. Ogonowska [3] на теренах Польщі, найбільші труднощі, пов'язані із заняттям активним туризмом, – це нерівні поверхні, високі під'їзди, надто стрімкі сходи й невелика кількість похилих поверхонь, яка дозволяє заїжджати інвалідним візкам (23,1%). Часто туристичні об'єкти недоступні для людей на візках, серед них анкетовані відзначають надто вузькі двері (20,5%), високі пороги (23,3%), відсутність поручнів і недоступні туалетні кімнати (24,7%), вузькі коридори (12,3%).

Особливу роль упродовж багатьох років щодо пропаганди активного туризму в Польщі відіграє Польське туристично-краєзнавче товариство, яке проводить заходи з метою окреслення основних проблем, пов'язаних із туризмом неповносправних осіб, зокрема: “Туризм в середовищі неповносправних (1976, 1983)”, “Туризм і краєзнавство в середовищі неповносправної молоді” (1987), “Туризм як форма реабілітації – бар'єри в її здійсненні” (1993), “Туризм серед дітей і молоді неповносправних” (1994), “Туризм серед сліпих” (1995), “Роль краєзнавства в житті неповносправних і підготовка суспільства до неповносправності” (1999), “Краєзнавство і туризм неповносправних осіб – без границь і бар'єрів” (2005), “Туризм неповносправних осіб” (2008) та інші.

Інтеграційні властивості туризму й рекреації дозволяють зарахувати ці форми до суспільної реабілітації. Особлива увага щодо туризму неповносправних осіб надається питанням урбаністичного й архітектурного пристосування цієї категорії людей. Сюди слід віднести працю Cendrowskiego [5], у якій окреслено основні вимоги, які має виконувати суспільство для неповносправних осіб, вимоги щодо технічної частини елементів будинку й дані щодо житлових ансамблів, санітарно-гігієнічних умов, гастрономічних закладів. Подібний характер має дослідження Kosta. У праці вказано вимоги щодо організації малих, середніх та великих відпочинкових осередків, їх устаткування. Wyżukowska характеризує вимоги, які ставляться перед туристичною базою, що має служити неповносправним особам [5].

Упродовж 2003–2006 років К. Kaganek [5] провів дослідження щодо занять туризмом неповносправними особами в Польщі (малопольське, підкарпатське, шльонське, свентокрижське, західнопоморське, поморське, мазовецьке воєводства). У дослідженнях взяло участь 979 осіб з різними формами неповносправності в середньому віці 45,9 років. Значну увагу в дослідженнях приділено активному туризму. З проведених досліджень автор встановив, що 57,5% досліджених займається принаймні одним видом активного туризму. Найвищий відсоток неповносправних, які займаються активним туризмом, – недочуваючі (90,5%) і глухонімі – 77,8%. Найменший відсоток серед сліпих осіб – 45,8%. Зовсім не займаються активним туризмом 42,3% неповносправних. Найчастіше активним туризмом займаються особи, що недочувають. Туризм піший є найбільш частою формою занять туризмом (35,4%). Гірський туризм займає відповідно 28,1%. Досліджені з проблемами руху мають малий відсоток участі в пішому туризмі. Третьою за популярністю формою туризму є велотуризм (10,8%). Займаються цим видом туризму в основному глухонімі й ті, що недочувають. Щодо сліпих, то заняття даним видом туризму проходять в основному в тандемі зі зрячими (11,1% осіб). З інших форм активного туризму слід виокремити лижний туризм, зокрема серед них 19,0% – глухі, 14,8% – глухонімі, 10,2% – сліпі. Значна частина неповносправних із вадами зору займається сплавом на байдарках. Кінними поїздками займається 4,1% досліджених, причому майже половина – це неповносправні з вадами руху (45,0%). Треба звернути увагу на те, що найбільш

популярними формами є піший низинний та гірський туризм, що свідчить про те, що це відносно незатратні види туризму й доступні для більшості осіб. Для осіб з дисфункціями зору низинний піший туризм є більш популярним, ніж гірський. Для осіб з дисфункціями слуху (в осіб глухих і недочуваючих) більш популярним є піший гірський туризм, а відповідний відсоток складає 64,6% і 71,1%.

Серед найбільш істотних умов заняття активним туризмом К.Каганек [5] відзначив матеріальну ситуацію. Вік досліджених є також важливим елементом, який впливає на участь у вибраних формах туризму. У випадку пішого низинного туризму в групі 11–20 років є найнижчий відсоток участі (22,4%), який зростає в інших вікових групах, зокрема в групі 71–80 років (60%). Проте щодо гірського туризму, то спад частоти спостерігається відповідно до зростання віку. Найменш чисельну групу учасників пішого низинного туризму становлять особи в наймолодшій віковій групі (3,2%). У випадку пішого гірського туризму, як і в низинному, у наймолодшій віковій групі участь дуже низька й становить 5,5%. Серед учасників велотуризму найчисельнішою є вікова група 21–30 років, у лижному туризмі найвищий відсоток (14,3%) становлять особи наймолодшої вікової групи. Щодо статі, то чоловіки частіше беруть участь у заняттях активним туризмом. Так, зокрема, у пішому низинному туризмі 34,5% становлять чоловіки і 36,4% – жінки. У гірському туризмі 33,1% – чоловіки, 22,7% – жінки. У велотуризмі 14,6% становлять чоловіки і 6,8% – жінки. Освіта теж має вплив на участь в активному туризмі серед неповносправних. Найбільше спостерігаються такі заняття серед осіб з неповною та вищою освітою. Виняток становить лижний туризм, де кількість зайнятих із вищою освітою переважає учасників з неповною вищою освітою, відповідно 18,2% і 14,3%. Аналізуючи частоту занять активним туризмом, треба зазначити, що приналежність до організації має істотний вплив.

На заняття пішим низинним туризмом значний вплив має місце проживання, відсутність авто, а також приналежність до організацій як інвалідних, так і рекреаційних, туристичних і суспільних. Певне значення має також дохід на особу. На заняття пішим гірським туризмом впливає багато чинників, таких як: стать, цивільний стан, наявність дітей, вік, приналежність до організацій. Значний вплив має також освіта й дохід на особу. Пішим туризмом займаються насамперед мешканці великих міст, які не мають автомобіля, а належать до туристичних, рекреаційних і суспільних організацій. Гірським туризмом займаються передовсім молоді чоловіки, бездітні й малодітні, з легким ступенем неповносправності, з доходом 1000 злотих на особу, які належать до інвалідних, туристичних, рекреаційних організацій та оцінюють свою матеріальну ситуацію як добру. Велотуризмом займаються здебільшого молоді чоловіки з легким ступенем неповносправності. Туризмом веслувальним займаються частіше бездітні чи малодітні чоловіки, переважно з власним авто. У лижному туризмі переважають молодші чоловіки з вищою освітою, з легким ступенем неповносправності й доброю оцінкою матеріального стану. У кінному туризмі істотною умовою є вік неповносправних, оскільки старші особи не займаються цим видом туризму.

Слід зазначити, що в Польщі істотний розвиток мають окремі види активного туризму серед неповносправних. Так, зокрема, др. I.Gedl-Pieprzysa [10] подає висновки щодо кінного туризму для сліпих. Така форма туризму відродилась у Польщі на початку 90-х років. Коріння сягає XIX ст., коли туристи, подорожуючи Гуцульщиною, використовували місцевих коней. Це були гуцулики – коні, які відігравали провідну роль у цьому виді туризму. Як зауважує автор, специфіка кінної їзди впливає на покращення вигляду, стану й ходи сліпої особи; кінна їзда розвиває дина-

мічну силу, координацію й рівновагу незрячої особи. Особливо є корисно для дітей з особливими потребами. Вона адресована насамперед особам із психічними, емоційними, розумовими, сенсомоторними, ортопедичними або генетичними захворюваннями, крім того, інтеграційні виїзди наближають незрячу молодь до суспільства зрячих. I.Gedl-Pierzysca і K.Kaganek уважають, що терапія з використанням рекреаційно-туристичної кінної їзди для неповносправних осіб серед пропозицій агротуризму може стати засобом гіпотерапії та інтеграційною формою рухової активності, продуктом, який при відносно невеликих фінансових затратах може отримати значне зацікавлення пацієнтів. Видавалося б, що пережиття таких вражень недоступне для людей сліпих і тих, хто погано бачить, проте це цілком можливо. Як зазначає Marek-Pjotr Krzemień [7], тут потрібні відповідні коні. І саме гуцулики найкращі, бо ідеально підходять до гірських мандрівок, давно використовуються в гіпотерапії, у тому числі для сліпих дітей. Досвід проведення таких поїздок для дітей у Бещадах показав, що дуже корисно проводити такі поїздки в тандемі сліпих і зрячих дітей. У результаті таких поїздок у неповносправних дітей спостерігалось підвищення впевненості в собі, покращення самооцінки й психічного стану, покращення орієнтування власного тіла в просторі й рухової координації, зменшення емоційної напруги, позитивні зміни в контактах із ровесниками та іншими людьми.

Patkewicz стверджує, що неповносправні особи вже багато років у Польщі займаються навіть найважчими видами туризму, а однією зі сфер туризму, особливо небезпечною, є пірнання. Проте слід зазначити, що відносно невеликий відсоток неповносправних займається кваліфікованим туризмом. Скальська зазначає, що це лише 2,2% у випадку найдовших місцевих виїздів і 4,2% у випадку найдовшого виїзду закордонного. Żbikowski [5] вважає, що розвиток кваліфікованого туризму в середовищі неповносправних осіб вимагає тісної програмової й організаційної співпраці всіх товариств та інституцій і тих осіб, які займаються проблематикою активного туризму неповносправних осіб, а також організацій, які займаються підготовкою кадрів для роботи з неповносправними. Вирішення питання підготовки кадрів туристичного супроводу неповносправних осіб має стати предметом запланованих і цільових заходів. Часто саме від їх настановлень, приязного ставлення залежить, чи взагалі неповносправна особа вирушить на шлях. Туризм рекреаційно-реабілітаційного характеру для неповносправних дітей вимагає особливої турботи організаторів. Сплави на байдарках для неповносправних осіб організовують у Польщі віднедавна. Організацією туризму на байдарках для неповносправних у Польщі займаються:

- Товариство байдаркове для неповносправних дітей (діє з 1995 року, пропагуючи байдарковий туризм як спосіб досягнення більшої справності, самодіяльності й незалежності від третіх осіб);
- Комісія туризму і рекреацій Польського байдаркового зв'язку;
- Польське туристично-краєзнавче товариство.

Діти з особливими потребами, які мають багато емоційних проблем, часто не можуть налагодити контакт з іншими особами. Під час таких заходів перебувають разом з особами, які є більш справними від них, які можуть надати їм опіку й допомогу. Вони навчаються відповідальності за себе та інших. Зафіксовано також зміни в поведінці неповносправних дітей, які займаються туризмом. Вони намагаються бути самодіяльними. Систематична участь у заходах сприяє їх розвитку, успіхам у навчанні. Учасниками заходів на байдарках є діти різного ступеня ушкодження, починаючи від незначної затримки в розвитку до складних ушкоджень мозку, а також діти рухово неповносправні, глухі або сліпі. Щороку зростає кількість організованих сплавів, а також їх учасників. У перший рік діяльності у сплавах брали участь 52 особи, а в 2004 – уже 1270 [4].

Під час організації активного туризму для неповносправних потрібно організувати навчання для волонтерів, має бути відповідна підготовка туристичного спорядження. На жаль, мас-медіа дуже мало часу присвячують активному туризму неповносправних.

Jolanta Śledzińska з РТТК (Польське туристично-краєзнавче товариство) [11] зазначила, що найкращий ефект від такого туризму, який здійснюється в різних формах за участю не тільки неповносправних, а й здорових осіб. І насамперед для цього має бути бажання як самої неповносправної особи, так і її родини. У Польщі є товариства, які організовують туристичні заходи для неповносправних, а також волонтери. Babjogorski і Ojcowski, Wigerski і Mazurski народові парки здійснюють реальні заходи для усунення бар'єрів для неповносправних осіб.

Висновок

Активний туризм у Польщі відіграє істотну роль для неповносправних осіб. Найважливішими для неповносправних є оздоровча й реабілітаційна та інтеграційна функції туризму. Проте участь неповносправних у туризмі обмежена психологічними й фізичними бар'єрами, браком коштів. У Польщі питанням організації активного туризму для неповносправних приділяється значна увага. В активному туризмі найбільш активною є група недочуваючих осіб. Найпопулярнішою формою активного туризму є туризм пішохідний і гірський. Заняття окремими видами активного туризму залежать від виду неповносправності, а також від бар'єрів, що постають перед неповносправними.

1. Bieganowska A. Teoretyczny kontekst roli turystyki osób niepełnosprawnych w procesie kształtowaniu postaw społecznych / A. Bieganowska // Społeczne i organizacyjne aspekty aktywności turystyczno-rekreacyjnej osób niepełnosprawnych. – Warszawa : PTTK zarząd główny, 2005. – 80 s.
2. Bobula-Krzemień L. Górską turystyką jeździecką w procesie rewalidacji dzieci z dysfunkcją wzroku / L. Bobula-Krzemień // Społeczne i organizacyjne aspekty aktywności turystyczno-rekreacyjnej osób niepełnosprawnych. – Warszawa : PTTK zarząd główny, 2005. – 80 s.
3. Długokęcka M. Bariery ograniczające udział osób niepełnosprawnych w turystyce / M. Długokęcka, M. Ogonowska // Stowarzyszenie ekonomistów rolnictwa i agrobiznesu : Roczniki Naukowe. – T. VIII, zeszyt 4. – S. 99–102.
4. Kaczorowski W. Aktywność fizyczna jako stymulator poprawy sytuacji życiowej niepełnosprawnych osób / W. Kaczorowski // Społeczne i organizacyjne aspekty aktywności turystyczno-rekreacyjnej osób niepełnosprawnych. – Warszawa : PTTK zarząd główny, 2005. – 80 s.
5. Kaganek K. Turystyka osób niepełnosprawnych w aspekcie wybranych uwarunkowań / K. Kaganek. – Kraków : EAS, 2009. – 304 s.
6. Kaganek K. Modele regresyjne uprawiania turystyki aktywnej przez osoby niepełnosprawne wzrokowo i ruchowo / K. Kaganek, H. Stanuch // Bio-algorithms and med-systems. – 2005. – Vol. I, № 1/2. – P. 221–226.
7. Krzemień M-P. Integracyjna rola górskiej turystyki jeździeckiej / M-P. Krzemień // Społeczne i organizacyjne aspekty aktywności turystyczno-rekreacyjnej osób niepełnosprawnych. – Warszawa : PTTK zarząd główny, 2005. – 80 s.
8. Lenkiewicz-Broda J. Turystyka osób niepełnosprawnych w województwie podlaskim / J. Lenkiewicz-Broda // Społeczne i organizacyjne aspekty aktywności turystyczno-rekreacyjnej osób niepełnosprawnych. – Warszawa : PTTK zarząd główny, 2005. – 80 s.
9. Woźnicka M. Potrzeby i oczekiwania osób niepełnosprawnych / M. Woźnicka // Studia i materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej R.10. – 2008. – Zeszyt 3 (19). – S.172–177.
10. Gedl-Pieprzycza I. Rekreacyjno-turystyczna jazda konna dla osób niepełnosprawnych [Електронний ресурс] : sprawozdanie z ogólnopolskiego seminarium “Turystyka osób niepełnosprawnych” / Gedl-Pieprzycza I. – Myslowice, 2008. – Режим доступу : http://www.myslowice.pl/doc/090401_sprawozdaniepttk.pdf.
11. Turystyka dla wszystkich [Електронний ресурс] : Strona główna. Media. Wywiady. – Режим доступу : <http://www.niepełnosprawni.pl/ledge/x/48419>.

Рецензент: канд. мед. наук, доц. Попель С.Л.